

překládat, aby se hodily pro teoretizování o společnosti. Tradice naší disciplíny přitom skýtá dost velké množství podnětů sama o sobě – východisek i možných rozřešení, která mají oproti filosofickým textům tu výhodu, že už jsou pevně zakotvena v sociologickém zkoumání a přímo reagují na jeho specifické tenze i vleklé obtíže. Zdaleka tím nechci říct, že filosofie nemá pro sociologii význam; spíš se přimlouvám za to, aby bohatost sociologického myšlení nebyla přehlížena a schematizována.

V čem tedy spočívají ony úvodem zmíněné originální prvky, které do českého sociálněvědního prostředí Ďurđovičova kniha vnáší? Základem celé knihy je vlastně autorova dvojí nespokojenost: plynoucí na jedné straně ze zpřetrhané vazby společenských diskurzů a „reality“, na druhé straně z náhledu, že teorie sociální intersubjektivitě jen zřídka promlouvají o „makrosociálních“ záležitostech. Myslím, že právě v explicitní snaze o korekci dosavadních pojednání v těchto dvou ohledech spočívá neotřelost Ďurđovičova přístupu k sociální intersubjektivitě, což je třeba ocenit. Z takto formulovaných problémů však zároveň plyne, že Ďurđovičovo myšlení zůstává zaklesnuté v dualitě individualismu/holismu či mikro-/makrosociologie jakožto kontrastů přenesených do hermeneutické reformulace vztahu „mezi individuálním vědomím a celkem dění“ (s. 41). Ačkoliv se je snaží překonat či přemostit, zůstávají tyto i další sociologické antinomie přítomny jako základní vztažný rámec. Společnost, jejíž záblesky v Ďurđovičově knize spatřujeme – přesněji řečeno společnost, kterou si při čtení knihy musíme s autorem jen představovat –, je v posledku společností neproblematických „jedinců“, nosících ve svých samostatných „myslích“ vlastní „názory“, které si mezi sebou v „komunikaci“ vyměňují, čímž „navazují“ a „udržují“ sociální „vztahy“, atd. I přes promyšlenou strukturu textu a systematický postup argumentace se tak lze jen stěží zbavit dojmu celkové těžkopád-

nosti. Přínosy fenomenologie a hermeneutiky pro sociologii, spočívající právě v hlubokém a radikálním promýšlení tradičních sociologických konceptů a pečlivém rozboru konstitutivních prvků lidské sociality, se v Ďurđovičově pojetí jaksi vymykají z kloubů. Přenesené do realistických a makrosociologických kontextů jako by nakonec pozbývaly část svého opodstatnění, významu a naléhavosti.

Jakub Mlynář

Martin Hájek, Petr Kaderka, Jiří Nekvapil, Tomáš Samec: *Kdo šetří, má za tři? Diskurz šetrnosti v proměnách české společnosti*

Praha: Sociologické nakladatelství (SLON) 2019, 312 s.

Monografie *Kdo šetří, má za tři? s podtitulem Diskurz šetrnosti v proměnách české společnosti* je výsledkem poctivé intelektuální práce autorského kolektivu, který reflektuje formování diskurzu šetrnosti v kontextu české společnosti a jeho vliv na ekonomické jednání sociálních aktérů. Zvolené téma se stává aktuálním zejména v obdobích ekonomické nestability, kdy různí aktéři svádějí symbolický boj o vymezení šetrnosti ve veřejném diskurzu. S využitím různých diskurzivních strategií definují význam a hodnotu šetrnosti, aby ovlivnili myšlení a jednání ostatních aktérů. Jejich definice situace se různí a záměrem autorského kolektivu je vysvětlit, proč tomu tak je, z jakého důvodu je pojem šetrnost v současném veřejném (mediálním, politickém, rodinném) diskurzu kontroverzní.

Klíčový teoretický pojem šetrnost je analyzován v sedmi kapitolách, jež obsahují jasně formulovaný cíl, samotný obsah sdělení, konstruktivní kritiku, ilustrativní příklady a závěry. Konkrétně první kapitola představuje úvod do zkoumané problematiky. Na základě ilustrativních příkladů z veřejného diskurzu v českých médiích

je představeno mnohoznačné pojetí pojmu šetrnost, které je spjato s morálním hodnocením.

Název jedné z podkapitol naznačuje, že „šetřit by neměli lidé, ale věci a systémy“ (s. 20), protože jak je uvedeno dále, podmínkou individuálního ekonomického úspěchu není šetření, ale investování. Podle autorů ovšem není zřejmé z veřejného diskurzu, jaký je rozdíl mezi zmiňovanými ekonomickými pojmy. Někdy jsou vymezeny ve vzájemné opozici, jindy se jedná o synonyma. Nejednoznačné používání pojmů ve veřejném diskurzu přitom představuje jeden ze zdrojů diskurzivní nejasnosti. Mezi další významné zdroje autoři řadí sociálně-historický kontext, ve kterém se diskurz šetrnosti formuje, obdobně jako jeho epistemicko-normativní východiska. Jednotlivé zdroje jsou předmětem analýzy autorského kolektivu stejně tak jako performativnost diskurzu.

Ve druhé kapitole je klíčový pojem konceptualizován a připraven pro tzv. další použití. Na tomto místě si autoři kladou tři cíle: za prvé vymezit a popsat slova o šetření (šetřit, spořit, hospodárnost), jež tvoří skupinu navzájem příbuzných jevů; za druhé reflektovat původ a proměnu jejich významu v čase; za třetí srovnat kontext užití slov o šetření ve třech vybraných obdobích (1920–1925, 1948–1954, 1993–1998) na základě analýzy stenografických protokolů z parlamentních debat. Výchozím zdrojem úvah je přitom studium výkladových a synonymických slovníků, které autoři použili, aby analyzovali různé tvary slovesa šetřit. Z jejich zjištění vyplývá, že sloveso „šetřit nabývá podle slovníků pěti různých významů, které můžeme velmi hrubě rozdělit na ekonomické a neekonomické“ (s. 34). Rozdíly ve významové struktuře slov o šetření jsou následně vysvětleny v kontextu etymologického exkurzu, kde je popsáno, jak se významy jednotlivých slov proměňují v čase. Autoři uvádí, že původně neekonomické významy slov o šetření se staly součástí ekono-

mického diskurzu, kde vznikly významy nové. Vědomi si této skutečnosti analyzují současný diskurz šetrnosti s odkazem na jeho historické proměny. K tomuto účelu používají již zmiňované stenografické protokoly z parlamentních debat a také data z Českého národního korpusu.

V kontextu třetí kapitoly autoři věnují pozornost šetrnosti v diskurzu společenských věd. Jejich úvahy se přitom odvíjejí od základní premisy, která zní: „... šetrnost není, resp. nebyla v odborném diskurzu analyzována jako svébytný jev, ale spíš sloužila a nadále slouží k vysvětlování jevů spojených se středními třídami společnosti – hlavně pokud jde o jejich vznik, morálku, blahobyt nebo úpadek“ (s. 57). Tento předpoklad nachází svá teoretická východiska v odborné literatuře, již autoři analyzují ve vzájemné komparaci podle dvou kritérií. První kritérium je zaměřeno na posouzení sémantické rozmanitosti pojmu šetrnost, na zjištění, zda se ve vybraných sociálněvědních pracích objevuje jako pojem jednoznačný, nebo významově mnohotvárný, reflektující restriktivní i produktivní formu šetření. Druhé kritérium rozlišuje práce o šetření podle toho, jakým způsobem popisují explanační účinky zkoumaného jevu. Jedná se o příčinu jiného jevu, nebo jde o proměnnou, která je jiným jevem vysvětlována? Tuto otázku si autoři kladou, když třídí vybrané sociálněvědní práce na základě druhého kritéria. Předmětem jejich analýzy je celkem osm prací, které jsou přehledně prezentovány v tabulce 3.2 (s. 61), kde jsou rozříděny podle výše popsaných kritérií.

Mimo hlavní badatelský zájem autorů je okrajově uvedena také zmínka o současném ekonomickém diskurzu šetrnosti, respektive spoření, jenž je dle slov autorů pro neekonomy nezajímavý. Jedním z důvodů je nedostatečná reflexe vztahu mezi změnou očekávání a způsobem jednání, protože v centru zájmu většiny ekonomů stojí *homo economicus* se svým účelově racionálním jednáním.

Čtvrtá kapitola, nazvaná „Diskurz šetrnosti v české společnosti v retrospektivě“, popisuje, „jak politicko-ekonomický diskurz za socialismu formoval vztah lidí k šetrnosti“ (s. 106). Tento vztah je stále obsažen v diskurzu současném, ačkoliv se pod vlivem neoliberálního vládnutí změnilo pojetí zodpovědného spotřebitele. V souladu se zaměřením kapitoly jsou prezentovány výsledky z výzkumu autorského kolektivu, jež zahrnují analýzu dat z příruček domácího hospodaření (vydaných v letech 1868–2012), ze stenoáznamů parlamentních debat (zaznamenaných v letech 1920–2017) a z orálněhistorického životopisného vyprávění pamětníků (zaznamenaného v letech 1940–2002). Množství empirického materiálu a způsob jeho prezentování v celé monografii zcela jistě stojí za povšimnutí jako potenciální zdroj inspirace pro výzkumnou praxi, obdobně jako sledování proměn významu šetrnosti na pozadí historického vývoje společnosti.

V páté kapitole si autoři kladou za cíl popsat a analyzovat způsoby utváření současného diskurzu šetrnosti v rodinných a veřejných promluvách. Jednotlivé diskurzní oblasti jsou nejprve charakterizovány samostatně, následně jsou uvedeny jejich společné znaky a rozdíly. Rodinný diskurz šetrnosti je představen prostřednictvím výsledků z výzkumu, který implikuje, že „členové rodin debatují o finančních produktech v každodenních interakcích a odborným pojmům připisují vlastní významy“ (s. 174). Využívají přitom tři způsoby domestikace finančních produktů (narativizace, přivlastnění, afektivace) a jejich primárním cílem je zajistit důstojné přežití rodiny. Jinak je tomu v případě veřejného diskurzu, kde se význam šetrnosti formuje v mediální dialogické síti mezi různými skupinami aktérů s odlišnými cíli a diskurzivními strategiemi (historizace, amplifikace, rezistence, resilience, dialogizace). Rovněž tento typ diskurzu autoři představují s využitím empirického materiálu, když analyzují měnovou intervenci skutečně-

nou Českou národní bankou a s ní související mediální kontroverzi.

Šestá kapitola je zaměřena na performativní charakter příruček domácího hospodaření, výsledky výzkumu procesu spotřebitelského zodpovědnění a příběhy pořízování vlastnického bydlení. V tomto kontextu je prezentován význam řeči a jeho vliv na změnu spotřebitelského uvažování a chování, neboť jak uvádějí autoři, jedná se o součást mechanismu vládnutí, kterému lze porozumět na základě analýzy diskurzu.

O mocenských účincích řeči se autoři zmiňují také v poslední kapitole, kde v opozici ke každodennímu konceptu slabé řeči formulují analytický koncept silné řeči, který nachází své uplatnění v kontextu sociálních věd stejně jako analýza mnohoznačného diskurzu šetrnosti. V neposlední řadě pak také uvádějí rozdíl mezi laickým a expertním věděním, aby vysvětlili, proč v současném veřejném diskurzu existuje zmatek ve vztahu ke slovům o šetření. Tímto způsobem autoři odpovídají na jednu ze svých hlavních výzkumných otázek, kterou formulovali v úvodu monografie.

Osobně se domnívám, že předkládaná monografie svým zpracováním zaujme široký okruh čtenářů, protože autoři zkoumanou problematiku vysvětlují s použitím relevantní literatury a elektronických zdrojů, ilustrativních příkladů, metafor a bohatého empirického materiálu. Ačkoliv je monografie protkána sociologickou teorií, zůstává přístupná také pro laickou veřejnost se zájmem o roli diskurzu v každodenním životě.

Vědecká komunita pravděpodobně ocení způsob, jakým je diskurz šetrnosti analyzován. V pojetí autorského kolektivu se jedná o svébytný jev, kterému ve společenských vědách doposud nebyla věnována patřičná pozornost. V tomto ohledu předkládaná monografie přispívá k obohacení odborného diskurzu.

Na závěr chci ještě objasnit, proč tato recenze neobsahuje konstruktivní kritiku, která je nezbytnou podmínkou (nejen) profesního růstu. Důvod je prostý. Již v úvodu recenze jsem předdeslala, že se jedná o výsledek poctivé intelektuální práce. K tomu závěru jsem dospěla po přečtení monografie, když jsem zjistila, jakým způsobem autorský kolektiv reflektuje možnosti a limity své vlastní výzkumné práce.

Nikola Staníčková

**Alena Křížková, Romana Marková
Volejníčková, Marta Vohlídalová:**
*Genderové nerovnosti v odměňování:
problém nás všech*

Praha, Sociologický ústav AV ČR, v. v. i.,
2018, 198 s.

Před čtyřmi lety z poloviny shodný tým autorek vydal publikaci o ženách v české politice (M. Vohlídalová, H. Maříková, M. Čermáková, R. Volejníčková. *Sólo pro soprán. O ženách v české politice*. Praha: SOÚ AV ČR/Fórum 50 % 2016). Z výsledků šetření mezi veřejností tehdy vyplynulo, že se podíl žen v politice v čase příliš nemění a podpora jejich vyššího zastoupení se dokonce snižuje. K takovému závěru lze sotva dospět v případě jiné dlouhodobě pozorované genderové nerovnosti, nerovnosti v odměňování. Trojice autorek v recenzované publikaci tak neváhá připsat k titulu dovětek „Problém nás všech“. Všichni přece opakovaně vídáme statistická data o trvale rozevřených nůžkách mezi příjmy ze zaměstnání u žen a u mužů a víme, jak to na našich pracovištích chodí. Anebo tomu tak docela není? Jak dobře jsme seznámeni s pravidly odměňování ve svém okolí? Víme, kolik „berou“ lidé, se kterými spolupracujeme? Mluvíme o svých příjmech, nebo to považujeme za nevhodné téma? Či jsme dokonce podepsali něco jako doložku mlčenlivosti, jež nám brání promluvit?

Kdybych měl vybrat jeden termín, který by nejlépe charakterizoval obsah recenzované knihy a nevyskytoval se už v jejím názvu, zvolil bych *transparenci* a její odvozeniny včetně záporných. Není v knize zmiňována tolikrát a v tolika obměnách jako *gender*, *ne/rovnost* či *odměňování*, ale zmínky o ní se vinou celou knihou jako pomyslná červená nit. Ukazují se na ní zásadní rozdíly, na které poukázal kvantitativní výzkum postojů veřejnosti, rozděluje experty a barvitě se odráží v kvalitativních sondách ve třech vybraných pracovních prostředích.

Po úvodním rozvrhu knihy představila v první kapitole Marta Vohlídalová výsledky dotazníkového šetření provedeného ve spolupráci s CVVM s více než tisícovkou respondentů. Příliš nepřekvapí, že byly doloženy statisticky významné rozdíly mezi názory mužů a žen co do vážnosti, která je genderovým nerovnostem v odměňování připisována, možných příčin tohoto problému i opatření k eliminaci křiklavých rozdílů. Za všechny uveďme příklad jednoho z tzv. tvrdých opatření („Inspektoráty práce a stát by měly postihovat firmy, které nedodržují princip rovného odměňování“), u něhož se podíly těch, kteří jej považují za účinné a zároveň by souhlasili s jeho zavedením, lišily mezi muži a ženami o 18 procentních bodů. Šlo o vůbec největší rozdíl. Nejvíce prostoru v kapitole dostala otázka na to, zda jsou ženy v organizacích, v nichž respondenti pracují, za stejnou práci na stejné pozici odměňovány více, stejně, nebo méně než muži. Variantu „méně než muži“ zvolila čtvrtina mužů a dvě pětiny žen. Celých 30 % z odpovídajících se octlo v kolonce „nevím“. Kromě pohlaví se jako statisticky významné ukázaly také věk, vzdělání a typ pracovní smlouvy. Někdy přitom tyto výsledky měly přidech paradoxu. Proč se za rovnost odměňování častěji staví lidé s nestářejšími formami smluv? Proč se tak vyslovují vysokoškolsky vzdělaní lidé, kteří ve statistikách vykazují největší hodnoty mzdových